

İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

e-ISSN: 2147-6152

Yıl 10, Sayı 26, Nisan 2021

Makale Adı /Article Name

Kur'an'da Kinâye ve Ta'riz Sanatının
Kullanma Nedenleri

The Reasons of Using Kanayah and
Ta'riz Art in The Quran

Yazar/Author

Ferit DİNÇER

Dr. Muş İl Müftülüğü Din Hizmetleri Uzmanı, dincerferit@gmail.com.tr

 ORCID: 0000-0003-3269-4310

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 22.04.2020

Kabul Tarihi: 17.04.2021

Yayın Tarihi: 30.04.2021

Sayfa Aralığı: 45-63

Kaynak Gösterme

Dinçer, Ferit, (2021). "Kur'an'da Kinâye ve Ta'riz Sanatının Kullanma Nedenleri", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 26, s.45-63.

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen "ETİK KURUL ONAYI" gerektirmemektedir.)

ÖZ

Belâgat sanatlarından biri olan ve mecazî bir anlatım şekli diye bilinen kinâye ve ta'riz, Araplarda sarahaten ifade edilen anlatım şekline daha fasih sayılmış ve âlimlerin birçoğu da bu gerçeği ifade etmişlerdir. Nitekim kelamın en fasihi olan Kur'ân'ın, Arap dili ile nazil olması hasebiyle birçok yerinde kinaî ifadelerle rastlamak mümkündür. Bu nedenle Allah'ın, Kur'ân'da vermiş olduğu mesajları doğru ve sağlıklı biçimde yorumlamak, anlamak ve istifade etmek için Arap dilinde mevcut olan kinâye sanatını bilmek gerekmektedir. Diğer taraftan Kur'ân'da gelen kinâyeli ifadelerin birçok nedenleri de olduğu bir gerçektir. Bu nedenleri de bilmek yine Kur'ân'ın anlaşılmasında çok önemli bir yere sahiptir. Bu kısa çalışmada söz konusu nedenleri Kur'ân ayetlerinin örneğinde mümkün olduğu kadar detaylandırarak üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Arap Dili, Kinâye, Ta'riz, Neden

ABSTRACT

The adultery and ascension, which is known as a metaphorical way of expression, which is one of the rhetoric arts, was considered more fascinating than the form of expression expressed in the Arabs, and many scholars expressed this truth. As a matter of fact, it is possible to come across religious expressions in many parts of the Qur'an, which is the best term of the word, because it is gentle with the Arabic language. For this reason, in order to interpret, understand and take advantage of the messages that Allah has given in the Qur'an in a correct and healthy way, it is necessary to know the art of allegory available in the Arabic language. On the other hand, it is a fact that there are many reasons for the deliberate statements coming from the Qur'an. Knowing these reasons also has an important place in understanding the Qur'an. In this short study, we will focus on these reasons in the example of the verses of the Qur'an as much as possible.

Keywords: Quran, Arabic language, Allusion, Style, Why

GİRİŞ

Arapların dil mantığı ve zengin isti'mâl özelliklerinin de tesiriyle, Arapların günlük hayatında kinâyeli ifadeler geniş bir kullanım alanı bulmuştur.¹ Kur'ân da Hz. Peygambere, o an Arapların dilinde mevcut ifade kalıplarına ve inceliklerine uygun bir şekilde nazil olmuştur. Vahyin metnini tefsir etmek ve asıl vermek istenen anlamı yakalayabilmek için de nüzul zamanındaki Arapların dil inceliklerini ve sanatını bilmek gerekmektedir. Daha açık bir ifadeyle Kur'ân dili içinde nazil olduğu asrın ve o asırda yaşamış olduğu kişilerin dilidir. Nitekim bazı ayetlerde bu gerçek

¹ Ferhat Koca, "Kinâye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 14 Nisan 2020).

açık bir şekilde beyan edilmiştir: “Böylece biz onu Arapça bir hüküm olarak nazil ettik. Sana gelen bu ilimden sonra şayet onların heva ve heveslerine uyarsan Allah tarafından senin için ne bir dost ne de bir koruyucu vardır.”², “Hiç kuşkusuz, ‘kesin olarak bunları ona bir insan öğretiyor’ dediklerini biliyoruz. Hâlbuki ona öğretiyor dedikleri kişinin dili yabancıdır, bunun dili ise açık seçik Arapçadır.”³, “Şüphesiz bu Kur’ân âlemlerin rabbi tarafından indirilmiştir. Onu, senin kalbine uyarıcılardan olasin diye açık bir Arapça ile Rûhu'l-Emin indirmiştir.”⁴

Kinâye sanatı, anlamı kuvvetlendirmek ve muhatabın üzerinde daha çok tesir bırakmayı amaçlar. Gerçek anlama da gelmesiyle mecazdan ayrılan kinâye, lafızlara daha zengin anlamlar yüklemeyi temin eder. Ta'riz, telvih, remz, ima ve tevriye gibi çeşitleri de bulunan bu sanat, Cahiliye şiiri, Kur’ân-ı Kerim, hadisler ve diğer edebi metinlerde yer almıştır. Yukarıda da değinildiği gibi, kinâye, mecazî manaya da delalet etmesine karşın, mecaz diye bilinen sanattan farklılık arz etmektedir. Çünkü kinâyede bir ifade, mecaz anlamı ile birlikte gerçek anlamında da kullanılabilme imkânı olduğu halde, mecazda ifadenin, gerçek anlamında da kullanılması mümkün değildir. Fakat kinâyede de bazı yerlerde sadece mecazî anlam kullanılabilir, hakiki anlamın kullanılması mümkün değildir. Bunun örneği şu ayetlerde geçmektedir: “Allah’ın iki eli açıktır.”⁵, “Bütün yeryüzü Allah’ın avucu (kabzası) içindedir... Gökler onun sağ eliyle dürülmüştür.”⁶, “Rahman arşa istiva etti.”⁷ Bu ayetlerde gelen kelimelerin, gerçek anlamlarında kullanılmaları mümkün değildir. Çünkü hakiki manaları kastedildiğinde Allah’a; el, avuç, mekân gibi şeyler izafe edilir. Bu ise Allah hakkında caiz görülmeyen teccim olur.⁸ Bu nedenle hakiki anlamında ele almamak kaydıyla Allah’ın zat ve fiilleri ile alakalı konuları ifade eden sözlere kinâye denildiği gibi mecaz da denilmektedir.

---

² Rad, 13/37.

³ Nahl, 16/103.

⁴ Şuarâ, 26/195.

⁵ Mâide, 5/64.

⁶ Zümer, 39/67.

⁷ Tâhâ, 20/5.

⁸ Abdülkâhir b. Abdurrahman el-Cürcânî, *Esrâru’Belâğa*, thk. Hellmut Ritter, (Riyad: Matba’atü Vüzaratü’l- Ma’ârif, 1954), 362; Ahmed Mustafa el-Merağî, *Ulûmu’l-Belâğa el-Beyân, ve’l-Meânî ve’l-Bedî’*, Kahire: Dâru’l-Âfâkı’l-Arabiyye, 2000, s. 165.

1. Kinâye ve Ta'riz Kavramları

Bazı âlimler kinâye ile ta'riz'i bir sayarak aralarında herhangi bir farkın olmadığını söylerken, bazıları ise söz konusu iki kavram her ne kadar iç içe olup birçok yerde birbirlerinin yerinde isti'mâl edilse de aralarında çok az da olsa bir farkın olduğunu ifade etmişler. Bu nedenle bu kısa çalışmamızda bu iki kavramın detayına fazla girmeden, sadece ikisinin arasında varsa farkı ortaya çıkarabilecek şekilde tariflerini vermeye çalışacağız. Daha sonra asıl konumuz olan; bunların Kur'an'da kullanılma nedenleri üzerinde duracağız. Zira konu hakkında birçok değerli eser kaleme alınmıştır. Bunlardan: Seâlebi'nin (öl. 427/1035) *el-Kinâyât ve't-ta'riz fî medhi's-Şey ve zemmihi*; Ahmed el-Cürcânî'nin (öl. 471/1078-79) *Kinâyetu'l-üdeb'a ve işârâtü'l-Bülegâ, elMunthab min kinâyeyâtü'l-üdebâ, en-Nihâye fî'l-kinâye*; Ahmed Teymur Paşa'nın (öl. 1871-1930) *el-Kinâyâtü'l-âmiyye*; Abbûd eş-Şâlcî'nin (öl. 1416/1996) *el-Kinâyâtü'l-âmiyyetü'l-Bağdâdiyye ve Mevsû'âtü'l-kinâyât* vs. gibi eserleri sayabiliriz.⁹

1. 1. Kinâye

Lügatte, kinâye kelimesi كِنَى - يَكْنَى veya يَكْنُو fiillerinin mastarı olup, *ima etmek, herhangi bir düşüncüyü üstü kapalı şekilde ifade etmek* manasında isti'mâl edilir.¹⁰ Belâgat ilmindeki terim anlamı ise, bir ifadeyi gerçek manasının da anlaşılır bir tarzda olmak üzere, gerçek anlamının dışında kullanmaktır. Kinâyede hakikî ve mecazî anlamlarının her ikisinin de kastedilmesi mümkündür. Fakat ana gaye, gerçek anlamdan ziyade, mecaz anlamının kastedilmesidir. Diğer taraftan gerçek anlamı da kastedilmesine bir mani de bulunmamaktadır.¹¹ Bir başka ifadeyle kinâye,

⁹ İsmail Durmuş, "Kinâye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 14 Nisan 2020).

¹⁰ Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm Ferâhidî, "kna", *Kitabu'l- 'Ayn*. thk. Abdulhamîd Hindavî, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l- 'İlmiyye, 1424/2003, IV, s. 53; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, "kna" *Lisânu'l- 'Arap*, Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1119, s. 3944; Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed. *Mu'cemut-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddık el-Miñşâvî, Beyrut: Dâru'l-Fâzile, ts., s. 157; Ebû Hasan Ali b. İsmâîl b. Sîde, *el-Muḥkem ve'l-muḥîtu'l-a'zâm*, thk. Muhammed Ali en-Necâr, Ma'hedu'l-Maḥṭuṭaṭ, 1393/1973, VII, s. 84; Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. Lübnan: Dâru'l-Me'ârif, 1410/1990, II, s. 301; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetü'Risâletu Nâşirün, 1469/2008, s. 516; Subhî Salih, *Mebâhis fî ulumi'l-Kur'ân*, 10. Baskı, Beyrut: Dâru'l- 'İlim li'l-Melâyyin, 1977, s. 329-330.

¹¹ Ebü'l-Me'âli Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâğa*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l- 'İlmiyye, 1993, s. 241-242; Şerefüddîn el-Hüseyn b. Abdullah b. Muhammed et-Tîbî, *et-Tibyân fî 'ilmi'l-me'ânü ve'l-beyân*, thk. Abdüsettar Hüseyin Zemmût Beyrut: Daru'l-Cil, 1996, s. 406; Zerkeşî, *el-Burhân*, thk.

düşüncenin gerçek anlamdan, o gerçek anlamın uyandırdığı, onun sonucu ya da ona uygun olan bir anlama nakledilmesidir.¹² Gerçekten Arap olan kimseler, birçok yerde, bir ifadeden hakiki anlamının yerine o ifadenin lazımlını, mefhumunun anlaşmasını isterler.¹³ Bu manada bakıldığında kinâyenin, Arap toplumunun kültüründe edebî bir sözlü sanat olduğunu görmek mümkündür. Örneğin Arap dilinde “طَوِيلُ النَّجَادِ/kılıç bağı uzundur.” Dendiği vakit bundan murat edilen mana, kılıç bağının uzunluğundan öte, adamın boyunun uzun olmasıdır. Hakeza birine “كُنْئِيرُ الرَّمَادِ/külü çoktur.” dendiği vakit bu ifade, asıl manasıyla, o kişinin evinde ateşin çok yakılması, sonuç olarak külün çok olduğunu bildirse de bu sözden asıl kastedilen mana, o kişinin eli açık, cömert ve misafirseven biri olduğunu bildirmektir.¹⁴

1. 2. Ta'riz

Lügatte; "hedef yapmak, bir şeyin kenarı ve yazıyı düzgün yazmamak" demek olan ta'riz,¹⁵ ıstılahta; vazedildiği mananın haricinde başka manaya delalet ettiğini, siyakından anlaşılabilen kelimadır. Başka bir deyimle ta'riz; herhangi bir şey söylendiğinde o şeyin dışında başka bir şeyi kastetmektir.¹⁶ Bu cümleye ta'riz denilmesi, kinâyede olduğu gibi, sözün hakikat ve mecaz olması açısından değil, kastedilen şeyin işaret ve karine yoluyla anlaşılmasındandır. Mesela "Vallahi ben muhtacım ve üşüyorum" diyen bir kimsenin ifadesinden bir talebi olduğu ancak siyaktan anlaşılmaktadır. Oysa bu cümle doğrudan bir şey istemek için vazedilmiş

Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 302; Süyûtî, *el-İttikân*, s. 516-518; Emil Bedî' Yakub, *el-Mu'cemu'l-mufassal fi'l-lügati ve'l-edeb*, Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyyin, ts., s. 1028.

¹² Muallim Naci, *Edebiyat Terimleri*, Sadeleştiren: M. A. Yekta Saraç. (İstanbul: Risale Yayınları, 1996), s. 112.

¹³ Zerkeşi, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 301-303; Meraği, *Ulûmu'l-Belâğa*, s. 112; Mahmud es-Seyyid Şeyhun, *el-Belâğatu'l-vafiyye*, Kahire: Dâru'l-Beyân, 1412/1992, s. 138-139.

¹⁴ Tîbî, *et-Tibyân*, thk. Abdüssettar Hüseyin Zemmût, s. 406; Meraği, *Ulûmu'l-Belâğa*, s. 121, 363; Muallim Naci. *Edebiyat Terimleri*, s. 112-113.

¹⁵ Ferâhidî, “ard”, *Kitabu'l-'Ayn*, thk. Abdulhamîd Hindavî, II, s. 131-134; İbn Manzûr, “ard” *Lisânu'l-'Arap*, s. 2884-2890; Ebû Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Yâ'kub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, thk. Mektebetü Tahkik et-Turâs, 8. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005, s. 646-647.

¹⁶ Zerkeşi, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 311; Süyûtî, *el-İttikân*, s. 518; Muhammed Ali b. Ali et-Tehânevî, *Kitabu Keşşâfi ıstılâhâti'l-fünün*, İstanbul: y.y. 1984, II, s. 1286

değildir.¹⁷ İbnu'l-Esir (öl. 637/1239) ise kinâye ve ta'riz arasındaki farkın; açıklık, kapalılık ve terkpte olduğunu; “kinâye hem müfret hem mürekkep (cümle) lafızlarda olur. Ta'riz ise sadece mürekkep lafızlarda olur” sözleri ile açıklamaya çalışmış ve bu iki sanatın karıştırıldığını söylemiştir. İbnu'l-Esir, bu iki sanatın farkını ortaya koyduktan sonra şu ayeti ta'rize örnek olarak getirmiştir:

“قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَسَأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْظُرُونَ/Dedi ki; belki bu fiili büyükleri işlemiştir. Şayet konuşuyorlarsa? Onlardan sorun.”¹⁸ Ona göre bu ayette İbrahim (a.s.) aslında putları kırma fiilini putların büyüklerine isnad etmemiş, bilakis müşriklerin akıllarını ta'riz yoluyla istihza etmeyi (dalga geçmeyi) amaçlamıştır.¹⁹

Yukarıda geçen tariflerden, Ta'riz ile Kinâye arasındaki fark şöyle açıklanabilir: Ta'rizde, sözün açıkça söylenmeyen bir anlama delaleti söz konusu olmakla birlikte muhatap, konuşanın ne demek istediğini anlayabilmektedir. Mesela “size bir selam vermek için geldim” diyen kişinin, “bir ihtiyacım/işim var, ilgilenmeni istiyorum” demek istediği anlaşılır. Kinâyede ise, konuşanın ne demek istediği muhatap tarafından anlaşılammakta ancak karneler yardımıyla veya muhatabın niyetini belirtmesi neticesinde konuşanın maksadı öğrenilebilmektedir.

el-Keşşâf'ın müellifi Zemahşerî (öl. 538/1144) ise, aralarındaki farkı şu ifadelerle izah etmiştir: “Kinâye, bir şeyi hakiki anlamı dışında bir anlam içeren sözle dile getirmektir. Ta'riz ise bir şeye mefhum yoluyla delalet eden bir söz söylemektir.”²⁰ Bir başka fark da Hâtib ed-Dımaşkî (öl. 739/1338) zikretmiştir. O Kinâye'yi: “Gereği olan manayı da kastetme imkânı bulunmakla beraber o manayı gerekli kılan fakat açık bir şekilde söylenmeyen başka bir manada isti'mâl edilen sözdür.” şeklinde tarif ettikten sonra, kinâye ve ta'rizin arasındaki farkı şu şekilde ortaya koymaktadır; kastolunan anlamın sıfat veya nisbet olması ve mevsufun da zikredilmemiş olmasına ta'riz, mevsufun zikredilmiş olmasına da kinâye adı verilir.

¹⁷ Ebû'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Meşelü's-sâ'ir*, nşr. Ahmed el-Hûfî & Bedevî Tabâne, Kahire: Dâru'n-Nahde, 1939, II, s. 181; Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 311; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 518-519.

¹⁸ Enbiyâ, 21/63.

¹⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 311; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 518; İbnü'l-Esîr eş-eybânî el-Cezerî, *el-Meşelü's-sâ'ir*, nşr. Ahmed el-Hûfî & Bedevî Tabâne, II, s. 183.

²⁰ Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *Tefsiru'l-keşşâf 'an haqâiki gâvâmü'dî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîli fi vucûhi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Muavid, Riyad: Dâru'l-Âbikân, 1998, II, s. 193.

Yani ona göre ta'riz ile kinâye arasındaki fark; mevsufun zikredilip zikredilmemesidir.²¹

2. Kur'ân'da Kinâye ve Ta'rizin Kullanma nedenleri

Arap toplumunun hayatında geniş bir isti'mâl sahasına sahip olan kinâye ve ta'riz, o toplumun diliyle nazil olan Kur'ân'da da farklı şekilleriyle isti'mâl edilmesi, doğal olarak karşılanmış ve bu zengin isti'mâlde çeşitli gayeler gözetilmiştir. Lisandaki üslupların her birinin bir gayesi olduğu gibi sarîh ifade yerine kinâyenin kullanımında da elbette bir gayesi ve nedeni vardır.²² Söz konusu olan nedenleri Kur'ân'dan örnekler eşliğinde açıklayacağız.

2. 1. Allah'ın Kudretinin Yüceliğine Dikkat Çekmek

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ

“Sizi bir tek nefisten yaratan O'dur.”

Yukarıdaki ayette geçen “نَفْسٌ” kelimesinden kastedilen, Âdem peygamber olduğunu, tefsir usulü ilminde mümtaz yere sahip olan “*el-Burhân*” ve “*el-İtkân*” eserlerin müellifleri ile birlikte birçok müfessir de ifade etmişlerdir. Bir tek nefisten yaratılan ise insanlığın ilk annesi olan Havva'dır. Yani Allah (c.c.), Havva'yı Âdem'in (a.s.) kaburga kemiğinden yaratmıştır. Hiç şüphesiz bu şekildeki yaratma, Allah'ın azamet ve yüce kudretine delalet etmektedir.²³

2. 2. Konunun Muhatapça Biliniyor Olması

إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ

“Davud'un yanına gittikleri zaman, Davud onlardan korkmuştu, ‘korkma! Biz birbiriyle davalı ve birbirine zülmeden iki hasımız, aramızda adaletle hüküm ver dediler.’”²⁴

Bu ayette Davud peygamber kinâye yoluyla “خَصْمٌ” kelimesi ile nitelendirilmiştir. Zira Hz. Davud, o hasımlardan birisi kendisinin olduğunu

²¹ Hatib ed-Dimaşkî, *et-Telhis*, çev. Fahrettin Demirkol, İstanbul: Ebrar yayınevi 1990, s. 161-164.

²² Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 311; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 516.

²³ Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 301; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 516; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dârû'l-Hicir, 1422/2001, X, s. 617; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Muavid, II, s. 540-541.

²⁴ Sad, 38/22.

biliyordu. Bu nedenle sarıh isim yerine, kinâye yoluyla Davud (a.s.) zikredilmiştir. Başka bir örnek de Hz. Muhammed ve Zeyd b. Sabit ile ilgili ayette gelmiştir:

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ

“Muhammed, erkeklerinizden hiç birisinin babası değildir. Ancak o, Allah’ın resulü ve Nebiler (Peygamberler)in sonuncusudur.”²⁵

Burada “erkeklerinizden” maksat Zeyddir. Ancak konu bilindiğinden dolayı Zeyd ismi ile değil, kinâye yoluyla zikredilmiştir.

Yine Kur’ân’ın kime nazil olduğu ile ilgili bir ayette kinâye kullanılmıştır:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ

“Şayet kulumuza indirdiğimizde şüphe ediyorsanız, onun bir benzerini de siz getiriniz.”²⁶

Buradaki kinâye “عَبْدِنَا” kelimesi ile gerçekleşmiştir. Çünkü “نَزَّلْنَا عَلَىٰ مُحَمَّدٍ” /Muhammed’e indirdik” denmeyip, onun yerine “نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا” /kulumuza indirdik” denilmiştir. Bunun da nedeni, Kur’ân’ın kime indirildiğinin açık bir şekilde muhataplarca biliniyor olmasıdır.

Benzer örnekler için aşağıdaki ayetlere bakılabilir.²⁷

2. 3. Mesajı Daha Güzel Bir İfadeyle Dile Getirmek

إِنَّ هَذَا أَجَىٰ لَهُ تَسْنُغٌ وَتَسْعُونَ نَعَجَةً وَلِي نَعَجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفُلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ

“Bu kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise tek bir koyunum vardır. Durum böyle iken ‘onu da bana ver’ dedi ve tartışmada bana galebe çaldı.”²⁸

“نَعَجَةٌ” kelimesi Arap dilinde asıl olarak “dişi koyun” için konulmuş bir ifade olmasına karşın, bu ayette “kadın” dan kinâyedir. Yani kadın denmeyip onun yerine “نَعَجَةٌ” kelimesi kullanılmıştır ki bu tür kullanımlar Araplarda adet haline gelmiş bir davranıştır. Zira Arap toplumunda kadının ismini kinâyeli bir şekilde anmak, onu sarahatten anmaktan daha fasih görülmüştür. Bu nedenle Kur’ân’a bakıldığında, Hz. Meryem dışında hiçbir kadın asıl ismiyle zikredilmemiştir. Nitekim Süyûtî’nin (öl.

²⁵ Ahzab, 33/40.

²⁶ Bakara, 2/23.

²⁷ Al-i İmrân, 3/90; Enfâl, 8/16; Yâsin, 36/8; Sad, 38/23.

²⁸ Sad, 38/23.

911/1505) Süheylî'den (öl. 581/1185) konu hakkında naklettiği ifadeler yukarıdaki düşünceyi pekiştirmektedir:

“Fesahat âlimlerinin âdetinin hilafına, Kur'ân'da Hz. Meryem'in sarih ismiyle anılmasının özel bir nedeni vardır. Diğer taraftan hükümdar, bürokrasi ve yönetici gibi kişiler, eşlerinin toplum içinde sarih adlarıyla zikretmek yerine ferş, iyal ya da arus şeklinde zikretmeyi tercih ederler. Ancak cariyeleri anmak istedikleri zaman onların isimleri ile anmalarında herhangi bir sakınca görmeyerek sarih isimleriyle anarlar. Nasranîler, Hz. Meryem ile ilgili ileri geri konuştukları zaman, Allah Kur'ân'da onun adını açıkça zikretmiştir. Hz. Meryem'in bu şekilde zikredilmesi, (her insan gibi) onun da sıfatı olan ubudiyeti ve Hz. İsa'nın babasız dünyaya geldiğini tekid etmek içindir.”²⁹

Konu ile ilgili izahta bulunan bir diğer âlim ise İbn Kuteybe'dir (öl. 276/889). O şunları söylemiştir: “Arap toplumunun örf ve âdetinde, kadın ve cariyeden kinâye olarak ‘نَعَجَةٌ’ kelimesinin yanı sıra ‘genç deve’ manasında ‘قلوص’ ifadesi ile koyun manasında ‘شاة’ ifadesini de kullanılmıştır.”³⁰

Böylece bu ayette kinâye sanatının kullanılmasının nedeni, ifadeyi güzel bir şekilde kullanmaya matuf olduğu müşahede edilmiştir.

2. 4. Müstehcen Lafız Kullanmamak

Kinâye ve ta'riz sanatının kısımları içerisinde en fazla celbi nazar eden, sarahatten söylenmesi nahoş olan herhangi bir ifadenin yerine, karşıdaki şahsın düşünde daha hoş ve güzel intiba bırakacak ifadeyi kullanmaktır. Öyle ki Kur'ân'da gelen kinaî sözlerin birçok çeşidi bu anılan gayeye mebnidir. Bilhassa bu baptan olmak üzere Kur'ân'da, cinsel ilişki ifadesinin yerine “mülamese”³¹, “mübaşere”³², “ifdâ”³³, “rafes”³⁴ ve “duhul”³⁵ vb. gibi³⁶ ifadeler isti'mâl edilmişken diğer

²⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 301; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 516; Ebû'l-Hayr Nasiruddin Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru'l-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrâmân el-Mar'aşlı, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts., s. 5/27.

³⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vîlü müşkil'ul-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2010, s. 265.

³¹ Bk. Nisâ, 4/43; Maide, 5/6.

³² Bk. Bakara, 2/187.

³³ Bk. Nisâ, 4/21.

³⁴ Bk. Bakara, 2/187, 197.

³⁵ Bk. Nisâ, 4/23.

³⁶ Bk. Bakara, 2/223, 235, 187; Araf, 7/189; Yusuf, 12/23;

müstehtecen ifadeler için de farklı ifadeler isti‘mâl edilmiş³⁷ ve bu şekilde Müslümanlara da hitabet konusunda çok mükemmel bir ahlakî davranış, nezaket ve zarafet dersi verilmiştir.³⁸

أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ... فَأَلَا نَبَاشِرُوهُنَّ

“Sizin için oruç geçesinde kadınlarınıza gitmeniz helaldir. Onlar rsizin için elbise oldukları gibi siz de onlar için elbisesiniz... Artık onlara yaklaşın.”³⁹

Bu ayette gelen üç kelime kinaî bir şekilde isti‘mâl edilmiştir. Bunlar “الرَّفْتُ”, “البَاشِرُ” ve “البَاشِرَاتُ” kelimeleridir ki, her üçü de cinsel ilişkiden kinâyedirler. Oysa bu kelimeler, temel anlamları cinsel ilişkiyi karşılamamaktadır. Zira temel anlamları şu şekildedir: “الرَّفْتُ” “çirkin, kötü söz, açık seçik söz” demektir. Nitekim İbn Abbâs; “er-Refes” kelimesini, kadınlar yanında söylenen söz şeklinde tarif etmiştir. Bunu teyit eden şu ayettir; “فَلَا رَفْتُ وَلَا فُسُوقَ فِي الْحَجِّ /Hac esnasında ne kötü, çirkin söz söylemek ne de fasıklık, günah işlemek vardır.”⁴⁰ Bu ayette gelen “refes” ifadesiyle Allah, insanları çirkin laf söylemekten alıkoymuştur.⁴¹ “البَاشِرُ” ise “البَاشِرَاتُ” maddesinden gelir ve “bazı şeylerin veya işlerin birbirine karışması, elbise, elbise giyinme” anlamında kullanılmaktadır.⁴² “البَاشِرَاتُ” bu kelimenin tekili “البَاشِرَةُ” şeklinde olup, “البَاشِرَاتُ” maddesinden gelmekte olup, “insan, insanın teni, insan teninin bir başka insanın tenine temas etmesi, müjde, bir işe girişmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁴³

Dolayısıyla bu kelimelerin açık anlamları yaklaşık olarak verdiğimiz şekilde iken, Yüce Allah, söz konusu kelimeleri cinsel ilişki için kullanarak, müstehtecen ifadeler kullanmamak için doğrudan açık ifadeler yerine kinaî ifadeler

³⁷ Bk. Bakara, 2/19; Maide, 5/6, 75; Araf, 7/66, 67; Enbiyâ, 21/91; Nur, 24/ 26; Furkan, 25/72; Fussilet, 41/22; Mumteherine, 60/12; Fil, 105/5.

³⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 303-307; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 516; Hüseyin Yıldırım, *Arap dili ve belâgatinde kinâyeye ve ta‘riz*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 82.

³⁹ Bakara, 2/187.

⁴⁰ Bakara, 2/195.

⁴¹ Ferâhidî, “rfs”, *Kitabu'l-‘Ayn*, thk. Abdulhamîd Hindavî, II, s. 135; İbn Manzûr, “rfs”, *Lisânu'l-‘Arap*, s. 1686-1687; Fîrûzâbâdî, “rfs”, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, thk. Mektebetü Tahkik et-Turâs, s. 170.

⁴² Ferâhidî, “lbs”, *Kitabu'l-‘Ayn*, thk. Abdulhamîd Hindavî, IV, s.67; İbn Manzûr, “lbs” *Lisânu'l-‘Arap*, s. 3986-3987; Fîrûzâbâdî, “lbs”, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, thk. Mektebetü Tahkik et-Turâs, s. 572.

⁴³ Ferâhidî, “bşr”, *Kitabu'l-‘Ayn*, thk. Abdulhamîd Hindavî, I, s. 140-141; İbn Manzûr, “bşr” *Lisânu'l-‘Arap*, s. 286-288; Fîrûzâbâdî, “bşr”, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, thk. Mektebetü Tahkik et-Turâs, s. 350-351.

kullanmış ve bize nezaket ve edebe uygun olan ifadeleri kullanmamızı ihtar (ikaz) etmiştir.

2. 5. Lafzı Güzelleştirmek

Kur'ân'da hurilerin nitelikleri zikredilirken, saf ve temizliklerine delalet edecek kinaî lafızların kullanıldığını görmekteyiz:

كَأَنَّهِنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ

“Gün görmemiş güzel tenli.”⁴⁴

Ayette hurilerin bu şekilde tasvir edilmesi, söze canlılık ve güzellik kazandırmıştır. Diğer taraftan Arapların adetlerinden biri de hür kadınlara “beyd” diye seslenmeleridir. Bu nedenle ayette, hurilerin bembeyaz tenli, sedefinden çıkarılmamış beyaz inci şeklinde nitelendirilmesi, Kur'ân'ın iniş dönemindeki Arapların güzel ve bakımlı kadın algısını aksettirmektedir. Nitekim İmriu'l-Kaysın:

وَبَيْضَةٌ خَدْرٍ لَا يُرَامُ خَبَاؤُهَا تَمْتَعْتُ مِنْ لَهْوٍ بِهَا غَيْرَ مُعْجَلٍ

Üç direkli çadırlardaki yumurtaların (koruma altındaki kadınlar), sedeflerinde muhafaza edilmiş ve el değmemiş inciler şeklindeki nitelemeleri de bu gerçeği desteklemektedir.⁴⁵

2. 6. Sonuca Dikkat Çekmek

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ... وَأُمْرَأَةٌ حَمَّالَةٌ أَلْحَطَبِ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ

“Ebû Leheb'in iki eli kurusun (kendisi helak olsun!) ki kurudu da... onun karısı da boynunda hurma lifinden bir ip olduğu halde odun taşımaktadır (fitne çıkarıp dedikodu yapmakta, iftira etmektedir).”⁴⁶

Ayette, müşriklerin en azgınlarından olan Ebû Leheb'in akıbeti (varacağı sonuç) tasvir edilmiştir. Onun sonu bu dünyadan helak ve yok olmak iken, ahirette de cehennem ateşidir. Nitekim aynı surenin devamında gelen, “سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ”/o alev alev yanan ateşe girecektir” ayet, bu gerçeği teyit etmektedir. Yine surenin son

⁴⁴ Saffat, 37/49.

⁴⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 307; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Muavid, V, s. 210; Ebu Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, *el-Baḥru'l-muḥîṭ*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Muavid, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993), VII, 344-345.

⁴⁶ Mesed, 111/1-5.

ayetinde; “وَأَمْرًا أَنَّهُ حَمَّالَةٌ أَحْطَبٍ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ” Ebû Leheb’in karısı olan Ümmü Cemile’nin akıbetinin de cehennem ateşi olacağını bildirmektedir.⁴⁷

2. 7. Lafzı Kısa Tutmak

Kur’ân’da bazen işler, “فعل/feale (yaptı, işledi, eyledi,)” kelimesiyle ifade edilmiş ve bu ifade şekli sözü kısaltmaya yönelik kinâye örnekleri arasında zikredilmiştir. Örneğin, Bakara suresinin 24. ayetinde, müşriklerin Kur’ân’daki surelere benzer bir sure ortaya koyamadıkları ve bu işi hiçbir zaman başaramayacakları “وَلَنْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا”/şayet yapamazlarsa ki hiçbir zaman da yapamazlar⁴⁸ ibaresiyle dile getirilmiştir.⁴⁹ Hakeza beni İsrail içerisinde Hz. Davud ve İsa’nın diliyle lanetlenen kâfirler topluluğunun birbirlerini kötülükten alıkoymamaları “وَلَنْ تَفْعَلُوا مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ”/Ne kadar da çirkin bir iş yapıyorlar” şeklinde kinâye edilmiştir.⁵⁰

2. 8. Konuyu Etkileyici Bir Biçimde Anlatmak

أَوْ مَن يَنْشَوُا فِي الْحَلِيَّةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ

“Mücadele etmede başarısız olarak ömrünü süslenmekle geçirecek olan kız çocuğu mu?”⁵¹

Yukarıda geçen ayette, kadınlardan bahsederken kinâye şeklinde “أَوْ مَن يَنْشَوُا فِي الْحَلِيَّةِ” bir anlatımla bahsedilmiştir. Allah burada, kadınların genellikle ciddi ve derinlikli konular üzerinde kafa yormaya engel teşkil eden bir ortamda, yani süslenip püslenmeye elverişli bir ortamda yetişecekleri kinâye yoluyla bildirmiştir. Oysa bunun yerine “النساء/kadınlar” şeklinde bahsedilebilirdi ancak, söz bu kadar etkili olmaz ve söz konusu Allah’ın muradı anlaşılmazdı. Diğer taraftan bu sözle meleklerle isnat edilen dişilik ve Allah’ın kızlarıdır şeklindeki iftiralar da bertaraf edilmiş oldu.⁵²

⁴⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 308; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 517; Ebu Hayyân *el-Baḥr*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Muavid, VIII, s. 527-528.

⁴⁸ Bakara, 2/24.

⁴⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II s.,309; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 517; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Muavid, I, s. 223.

⁵⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 309; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 517.

⁵¹ Zuhruf, 43/18.

⁵² Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 307-308; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 517; Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, thk. Samî b. Muhammed es-Selâme, Riyâd: Dâru't-Tâyyibe, 1418/1997, VII, s. 223.

2. 9. Azarlama ve Ayıplamada Abartılı Konuşmak

وَقَاتِ الْيَهُودَ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ

“Yahudi topluluğu, Allah’ın eli bağılıdır (sıkıdır), dediler. Söylediklerinden dolayı elleri bağlandı ve lanetlendiler. Tam aksine Allah’ın her iki eli de açıktır ve dilediği şekilde infak eder.”⁵³

Ayette geçen ve Yahudilerin iddialarına göre “يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ/Allah’ın eli bağılıdır” şeklindeki ifade, haşa Allah’ın cimri olduğundan kinâyedir. Ancak o zavallı ve akılsız Yahudiler, ayetin devamında gelen “بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ” şeklindeki pasajı anlayamadılar. Zira orada da kinâyeli bir anlatımla Allah’ın, onların zannettikleri gibi cimri değil, bilakis her iki eli sonuna kadar açık ve dilediğine dilediği kadar vermektedir. Bu durumu da ikinci el tekil değil de tesniye şeklinde gelmesinden anlamak mümkündür. Yani tesniye gelmesi, iki elden ziyade çokluğa delalet etmektedir ki, bu da Allah’ın kulları üzerindeki nimetinin çokluğuna işaret etmektedir.⁵⁴

2. 10. Kaba ve Kırıcı Konuşmaktan Sakınmak/Nazik Konuşmak

وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“Bana neler oluyor ki, beni ilk yaradana ibadet etmeyeyim! Oysa cümleliz O’na döndürüleceksiniz.”⁵⁵

Ayetin son pasajından da (وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ) anlaşılacağı üzere, ayetin başı “وَمَا لَكُمْ” şeklinde olmalıydı, ancak nazik ve kibar bir şekilde kinâye yoluyla mütekellim sözü kendine yönlendirmiştir. Böylece hakka çağırın mümin kişi, muhataplarını rahtız ve rencide etmeden ta'riz ve kinâye şeklinde uyarılmış ve gereken nasihati verebilmiştir.⁵⁶

2. 11. Kötülemek

أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ

⁵³ Mâide, 5/64.

⁵⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 308; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 517; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li Ahkâmi'l- Kur‘ân*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2006, VII, s. 81-86.

⁵⁵ Yâsin, 36/22.

⁵⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 313; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 519; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kâdir*, thk. Yusuf el-Gûş, Beyrut: Dâru'l-Ma‘rife, 1428/2007, s. 1221.

“Rabbinden sana nazil olanın hak olduğunu bilen kimse, kör kimse (inkâr eden) gibi olur mu? (fakat bunu) ancak akıl sahipleri anlar.”⁵⁷

Yukarıdaki ayette. “(Kur’ân vahyinden) sadece akıl ve sağduyu sahipleri anlar ve öğüt alır” denilmiştir. Bu yolla inkârcıları kötülemeğe yönelik bir ta‘riz ve işarete bulunulmuştur. Zira hakkı tanımayıp inkâr eden kişi, genelde hevâ ve hevesine mahkûm olması nedeniyle bir bakıma akılsız varlık veya behime hükmündedir. Bundan dolayı öğüt alma istidadına da sahip değildir.⁵⁸

2. 12. Küçüksemek ve Kınamak

وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ

“Diri diri gömülenden, hangi suçtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman.”⁵⁹

Yukarıdaki iki ayette, tarihi bir gerçeği ortaya çıkaran izahlar mevcuttur. Zira burada diri diri gömülen kız çocuklarına yapılan o zalimane davranışı bildirmektedir. Diğer taraftan o masumlara yöneltilen soru, aslında onları bu şekilde gömen kişileri aşığılama ve kınamaya yönelik bir kinâye ve ta‘riz şeklidir.⁶⁰

2. 13. Muhatabı Kabul ve Teslimiyete Yönlendirmek

وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Gerçekten sana ve senden öncekilere de vahyolunmuştur ki, şayet Allah’a şirk koşarsan, yapmış olduğun amellerin boşa gider ve zarar edenlerden olacaksın.”⁶¹

Ayette geçen “لَئِنْ أَشْرَكْتَ” ifadesiyle her ne kadar Hz. Muhammed (s.a.v.) muhatap alınmış olsa da ta‘riz yoluyla bütün inanlara teşmil edilmiştir. Zira Hz. Muhammed’in şirke bulaşması şer‘an mümkün değildir. Dolayısıyla Hz. Peygamberin şahsında hitap, diğer tüm müminleri de kapsamaktadır.

2. 14. Cümleye, Zahirinin Hilafına Bir Anlam Vermek

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى

“Rahman olan Allah, Arşa istiva etti.”⁶²

⁵⁷ R’ad, 13/19.

⁵⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 314; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 519.

⁵⁹ Tekvir, 81/8-9.

⁶⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 312; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 519.

⁶¹ Zümer, 39/65.

⁶² Taha, 20/5.

Bu tür kinâyeyi Zemahşerî'nin (öl. 538/1144) ortaya çıkardığını söyleyen Süyûtî, aynı zamanda bu tür kinâyeyi “garib/tuhaf şeklinde tavsif etmiştir.⁶³ Zemahşerî'nin görüşüne göre ayette geçen “arş” ifadesi mülkten kinâyedir. Zira Arş'a istiva edebilmek ancak iktidar ve hâkimiyetle mümkündür. Bu nedenle Arş'a istiva demek, mülk, güç demektir.⁶⁴

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ

“Mahşer gününde bütün arz onun avucundadır. Gökler de onun elinde dürülüp bükülmüştür”⁶⁵ Yine ona göre yukarıdaki ayette geçen “قَبْضَ” kelimeleri ile ilgili, hakikat ve mecaz düşünülmeden Allah'ın azamet ve yüceliğine dikkat çekilmiştir.⁶⁶ Ancak “*Mefâtîhu'l-ğayb*” adlı tefsirin müellifi Râzî (öl. 606/1210), söz konusu olan bu şekildeki bir te'vil, batinî te'villere yol açacağından dolayı uygun görmemiştir.⁶⁷ Buna benzer bir şekilde Zerkeşî, “فَخُلِّغَ نُعَلَيْكَ” ifadesinin Bâtınîler tarafından, “sırf (İmam'a) hizmetle meşgul olmak, hizmete adanmak” şeklinde tefsir edilmesini “reddedilen kinâye” olarak değerlendirmiş ve bu değerlendirmesini, “Kinâyeye ancak lafzî zahirî anlamına hamletme mümkün olmadığı zaman başvurulur” diye ifade etmiştir.⁶⁸

Sonuç

Yapmış olduğumuz, “*Kur'an'da Kinâye ve Ta'riz Sanatının Kullanma Nedenleri*” adlı kısa çalışmamızda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmış olduk:

Arapların dil mantığı ve zengin kullanım özelliklerinin de tesiriyle, Arap toplumunun gündelik hayatında kinâyeli ifadeler geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Kur'an, Hz. Peygambere, o anki Arapların dilinde mevcut ifade kalıplarına ve inceliklerine uygun bir şekilde nazil olduğundan dolayı, onun metnini tefsir etmek ve asıl vermek istenen anlamı kavrayabilmek de nüzul zamanındaki Arapların dil inceliklerini ve sanatını bilmek gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, Kur'an dili, içinde

⁶³ Bk. Süyûtî, *el-İtkân*, s. 517.

⁶⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Ahmed Abdulmevcut & Muhammed Muavid, IV, s. 67.

⁶⁵ Zümer, 39/67.

⁶⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Ahmed Abdulmevcut & Muhammed Muavid, V, s. 320-323.

⁶⁷ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Râzî, *et-Tefsîru'l kebîr/Mefâtîhu'l-ğayb*, Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1420, XXVII, s. 15-18.

⁶⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, thk. Yusuf Abdurrahman vd.. II, s. 314; ayrıca bk. Süyûtî, *el-İtkân*, s. 517-518; Râzî, *et-Tefsîru'l kebîr*, XXVII, s. 15-18.

inmiş olduğu asırda yaşayan toplumun dilidir. Bu gerçeği Kur'ân kendisi, birçok yerde haber vermektedir.

Kur'ân'ın nazil olduğu asrın en belirgin özelliklerinden biri de hiç şüphesiz, selikası bozulmamış fasih Arap dil sanatının yaygın ve değerli olmasıdır. İslam âlimlerinin de tasdik ve ikrarıyla, hakiki ifadeden daha fasih olan kinâye ve ta'riz de o asrın tezahürü olarak, birer Belâgat sanatı sayılmıştır. Bu nedenle, söz konusu sanatlar Kur'ân'ın birçok yerinde kullanıldığını müşahede etmek mümkündür. Ancak *kinâye* ile *Ta'riz*'in aynı şey olup olmadıkları ile ilgili, âlimler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Bu iki kavramın tarifinden de anlaşılacağı üzere her ne kadar aralarında fark olsa da tartışmaya gerek duyulmayacak kadar az bir fark olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Kinâye sanatının, Kur'ân'da farklı şekilleriyle kullanılması doğal olarak karşılanmış ve bu zengin kullanmada çeşitli gayeler gözetilmiştir. Zira lisandaki üslupların her birinin bir gayesi olduğu gibi sarih ifade yerine kinâyenin kullanımında da elbette bir gaye ve neden olduğu açıktır. Bu gaye ve nedenler arasında; Allah'ın kudretinin yüceliğine dikkat çekmek, istenilen mesajı daha güzel bir ifade ile dile getirmek, vermek istenilen ifade muhatapça biliniyor olmak, müstehcen ifade kullanmamak, lafzı kısa tutmak ve güzelleştirmek, kaba ve kırıcı laf söylemekten sakınmak, mübalağalı ifade kullanmak, muhatabı kabul ve teslimiyete yönlendirmek vb. gibi gayeler bulunmaktadır.

Kur'ân'da gelen kinaî sözlerin birçok çeşidi bu anılan gayeye mebnidir. Bilhassa bu baptan olmak üzere Kur'ân'da, cinsel ilişki ifadesinin yerine "*mülamese*", "*mübaşere*", "*ifdâ*", "*rafes*", "*duhul*", *ityan*, *gaşyan* vb. gibi ifadeler isti'mâl edilmişken, diğer müstehcen ifadeler için de farklı ifadeler isti'mâl edilmiş ve bu şekilde insanoğluna da hitabet konusunda çok mükemmel bir ahlakî davranış, nezaket ve zarafet dersi verilmiştir.

Kaynakça

Beydâvî, Ebû'l-Hayr Nasiruddin Abullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru'l-te'vîl*.

Thk. Muhammed Abdurrâmân el-Maraşlı, 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.

Cürcânî, Abdülkâhir b. Abdurrahman. *Esrâru'l-belağa*. Thk. Hellmut Ritter, Riyad:

Matba'atü Vüzaratü'l-Ma'ârif, 1954.

- Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed. *Mu'cemut-ta'rifât*. Thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî, Beyrut: Dâru'l-Fâzile, ts.
- Durmuş, İsmail, "Kinâye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim 14 Nisan 2020). <https://islamansiklopedisi.org.tr/kinâye#1>.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf, el-Endelûsî. *el-Baḥru'l-muḥîṭ*. Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Muavid. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Ferâhidî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitabu'l-'Ayn*. Thk. Abdulhamîd Hindavî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Yâ'kub b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*. Thk. Mektebetü Tahkik et-Turâs, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 8. Basım, 1426/2005.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *Müşkil'ul-Ḳur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2010.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânu'l-'Arap*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1119.
- İbn Sîde, Ebû Hasan Ali b. İsmâîl b. Sîde. *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭu'l-a'zâm*. Thk. Muhammed Ali en-Necâr, 7 Cilt. Ma'hedu'l-Maḥṭuṭaṭ, 1393/1973.
- İbnu Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr. *Tefsîru'l-Ḳur'ân'il-'Azîm*. Thk. Samî b. Muhammed es-Selâme, 8 Cilt. Riyâd: Dâru't-Tâyyibe, 1418/1997.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Meselü's-sâ'ir*. Nşr. Ahmed el-Hûfi-Bedevî Tabâne, 2 Cilt. Kahire: Dâru'n-Nahde, 1939.
- Kazvîni, Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ömer b. Ahmed. *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâga*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993.
- Koca, Ferhat, "Kinâye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 14 Nisan 2020). <https://islamansiklopedisi.org.tr/kinâye#2-fikih>.

- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferh. *el-Câmi' li aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.
- Meraġi, Ahmed Mustafa. *Ulûmu'l-belâġa el-beyân, el-meânî ve'l-bedî'*. Kahire: Dâru'l-Âfâkı'l-Arabiyye, 2000.
- Muallim Naci, *Edebiyat Terimleri*. Sadeleştiren: M. A. Yekta Saraç. İstanbul: Risale Yayınları, 1996.
- Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî. *Fethu'l-kâdir*. Thk. Yusuf el-Gûş, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 4. Basım, 1428/2007.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *et-Tefsîru'l kebîr/Mefâtiḥu'l-ġayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1420.
- Salih, Subhî. *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyyin, 10. Basım, 1977.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Müessesetü Risâletu Nâşirün, 1469/2008.
- Şeyhun, Mahmud es-Seyyid. *el-Belâġatu'l-vaḡiyye*. (Kahire: Dâru'l-Beyân, 1412/1992.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*. Thk: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî. 26 Cilt. Dârû'l-Hicir, 1422/2001.
- Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali. *Kitabu keşşâfi istılâhâti'l-fünün*. 2 Cilt. İstanbul: y.y. 1984.
- Tîbî, Şerefüddîn el-Hüseyn b. Abdullah b. Muhammed. *et-Tibyân fi 'ilmi'l-me'ânî ve'l-beyân*. Thk. Abdüssettar Hüseyin Zemmût, Beyrut: Daru'l-Cil, 1996.
- Yakub, Emil Bedî'. *el-Mu'cemu'l-mufassal fi'l-lüġati ve'l-edeb*. (Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyyin, ts.
- Yıldırım, Hüseyin, *Arap dili ve belâġatinde kinâye ve ta'riz*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *Tefsiru'l-keşşâf 'an haqâiki gavâmîdi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eqâvili fi vucûhi't-te'vil*. Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud & Ali Muhammed Muavid. 6 Cilt. Riyad: Dâru'l-Âbikân, 1998.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Çur'ân*. Thk. Yusuf Abdurrahman vd.. 4 Cilt. Lubnan: Dâru'l-Me'ârife, 1410/1990.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.